

## KEMÉNY ZSIGMOND PÁLYAALAPÍTÁSI TÖREKVÉSEI.

Kemény 1834-ben hagyta el a nagyenyedi főiskolát. A következő év elejéig Kolozsvárott az országgyűlési ifjúság sorában hallgatója volt az 1834—35. erdélyi diéta fényes szónoklatainak és korát meghaladó élelátással bíráló szemlélője az országgyűlés eredménytelen működésének.

Az 1835—36. éveket Magyar-Kapudon könyvek között töltötte. Jogi és történelmi tanulmányokkal foglalkozott ezalatt. 1837-ben Maros-Vásárhelyre ment kancelláriára, hogy a jogi vizsgálatok letételéhez szükséges gyakorlatot megszerezze. Ezzel egy családja társadalmi állásának és saját becsvágyának megfelelő, azonkívül vagyoni viszonyait szintén figyelembe véve, anyagi tekintetben is kielégítő életpálya feltételeit kereste. Azt hihetjük, hogy az erdélyi főkormány-széknél való hivatalvállalásra gondolt, ami magasabb emelkedésre is kilátást nyújthatott. Azonban olyan körülmények jöttek közbe, melyek ezen tervétől kedve ellenére eltérítették, s még a formai képesítvény elnyerésében is meggátolták. Kemény maga később<sup>1</sup> ekképen nyilatkozik az esetről, ami miatt pályakezdése meghiusult: «1834—8-ig törvényt és történezetet tanultam. Akkor oly kedvetlen viszony mián, mely egy ifjú életébe igen, de nem levélbe való, ott hagytam Erdélyt, a guberniumot és tanulmányaimat.» Valami olyan élményre kell gondolnunk, ami nagy érzelmi megrázkódással járt reá nézve. Valószínűleg igaza van Papp Ferencnek,<sup>2</sup> aki Kemény szomorú szerelmi regényét erre az időre teszi és összefüggésbe hozza ekkori lehangoltságával. Báró Horváth Miklós szerint Kemény szerelmének olyan vége volt, mint a Heine megénekelte «régi történet»-nek. Egy ilyen történetről emlékezik meg Kemény újabban felfedezett *Élet és ábránd*-jában. Egy szegény és kalandor lovagról szól, «ki szíve minden kincsével, elméje egész ábrándvilágával imádott egy hölgyet; de

<sup>1</sup> 1846 márc. 14. lev. Wesselényihez (Irodalomtört. Közl. 1900.).

<sup>2</sup> Kemény «Élet és ábránd» című regénye. (Budapesti Szemle 1912. 149. köt. 260. l.)

véletlen észre veszi, hogy élete bálványa nem belé, hanem Lisboa legszebb, leglelkesebb és dúsabb hidalgójába szerelmes. Ekkor mit cselekvék ő? Kikereste a legfényesebb ünnepélyt és az igénytelen bámulók csoportozatába vegyülve, élénk részvétellel figyelmeztet versenytársának alakjára, modorára, udvarlásaira, s midőn látta, hogy a magasztalt hidalgo mondhatatlanul fölötte áll, s hogy a lány más nem is szerethetne ízlésének, vágyainak és szellemének eltörpülése nélkül, midőn — ismétlem — erről szilárdul meggyőződött, őrült kéj ömlék arcvonalaira és érzeteinek szilaj föllángolása közt önszívébe tört döfött. Én teljesen tudom érteni a szerelem ezen elfogulatlan-ságát a mellőztetés kéjével és gyilokjával.» Én azt hiszem, Kemény itt a saját szerelmi csalódásáról tesz vallomást; ő volt az, aki «magán bosszulta meg letipratását» és «érzeteinek szilaj föllángolása közt» teljesen szakítani akart a múlttal. Számbavéve, hogy fiatalabb korában indulataitól igen könnyen elragadtatta magát, joggal feltehetjük, hogy szerelmi csalódása, esetleg valami ezzel kapcsolatos fonák helyzet volt egyik oka választott hivatásáról való lemondásának. Amire Kemény ezen évek munkásságával eredetileg törekedett, nem érthette el, oklevéllel nem igazolhatta a végzett munka eredményeit, de későbbi működésében igen nagy szolgálatot tesznek ekkor szerzett jogi ismeretei.

Kemény 1838 közepe táján távozhatott a főkormányszéktől. Ugy látszik, hogy az év hátralévő részét még Erdélyben töltötte. 1839 elején Bécsbe ment, hogy lásson valamit a világból kis hazája határain túl is. Egy évet és nyolc hónapot töltött a császárvárosban. Az itteni élet sok új benyomással gazdagította az ifjút, akinek eddigi élete a fejletlen erdélyi viszonyok közt folyt le, s itt szerzett sokoldalú tapasztalatai nagy mértékben növelhették szellemi látókörét. Az egyetemen bonctudományt, orvosi vegytant, természettudományt és fiziologiát hallgatott. 1846 márc. 14. lev. szerint anatómiai és pathologiai leckékre járt két éven át. Tudva azt, hogy nem iratkozott be az egyetem rendes hallgatói közé,<sup>1</sup> azt kell hinnünk, hogy e tanulmányok célja pusztán az előtte még rejtett természeti tünemények és életjelenségek iránt való érdeklődés, ismereteinek gyarapítása volt, s azoknak jövője biztosításában nem veszi hasznát. Ő maga előbb idézett levelében azt mondja, hogy csak igen általános és fölötte homályos fogalmak vannak róluk, mert azok a megelőzőkhöz nem kapcsolódnak és különben is természetüknél fogva a velük való állandó foglalkozás hiányában könnyebben feledésbe mennek, mint ahogy elsajátíthatók.

<sup>1</sup> Pais D. B. Kemény Zsigmond a bécsi egyetemen. (Irodalomtört. Közlemények 1911.)

Mindamellett az az ismeretanyag, amelyre bennök szert tett, fontos tényezője lett világfelfogása kialakulásának és innen tud annyit min. regényíró a testi és lelki jelenségek összefüggéséről és kölcsönt hatásáról.

Mikor és hogyan indulnak meg, vagy vesznek határozottabb irányt Kemény írói törekvései? Kemény írói működésének kronológiáját tárgyaló dolgozatomban <sup>1</sup> azt hangoztattam, hogy az ő írói pályájának kezdeteire vonatkozó szokásos nézet némi módosításra szorul. Lehet, hogy Kemény már a harmincas évek közepe táján próbát tett a költészet terén, de ekkori alkotásai utóbb kifejtett írói munkásságával alig kapcsolhatók össze, sőt még talán ahhoz szolgáló előmunkálatok gyanánt sem tekinthetők. Őt 1834-től 38-ig eléggé elfoglalhatták határozott célra végzett jogi és ezeket kiegészítő történelmi tanulmányai. Papp Ferenc közli,<sup>2</sup> hogy az 1835—36. évek alatt kapudi magányában összeállította Engel nyomán a Mátyás halálától Martinuzzi bukásáig terjedő korszak történetét, s adatait újra csoportosította a mohácsi veszedelem okairól szóló értekezésében. Mikor ezt 1838 márciusában közzétette, bizonyára még Maros-Vásárhelyen volt joggyakorlaton. Nem sokkal ezután történhetett az a zökkenés, mely a maga elé tűzött pályáról erőszakosan kivetette. Olyan kedélyállapotban volt ekkor, hogy — amint Beksics beszéli — nagyszámú jegyzeteit, egy egész jogtudományi könyvtár áttanulmányozásának eredményét, a Marosba dobálta. Azonban úgy látszik, nem jutottak erre a sorsra történelmi jegyzetei. Az e téren elsajátított ismereteket, az ezek talaján megfogant eszméket, hangulatokat nem tudta vagy nem is akarta szélnek bocsátani. Értékesítésükre legalkalmasabb formául kínálkozott a történelmi regény. Hogy ezzel minő fogadtatásra számíthatott, Jósika sikerei megmutatták neki. Abban a korban volt most Kemény, midőn az ember cselekedeteit az önkifejtésre irányuló ösztönszerű vágyódás helyett az érvényesülést célzó tudatos törekvés kormányozza. Az előbbi térről leszorított tehetsége másutt keresett megnyilatkozást és tanulmányaitól elvont munkaereje a költői alkotásban találta meg a kielégülést. Tehát Keményben a költői hivatás szándékát felébresztették: 1. az életében beálló változás, 2. történelmi tanulmányai értékesítésének a gondolata, 3. a Jósika fellépésétől előidézett irodalmi hatás. Így kezdetett bele még Erdélyben 1838 második felében — s nem 1837-ben, mint Papp Ferenc állítja<sup>3</sup> — *Izabella királyné és a remete* című történelmi regényébe

<sup>1</sup> Egyetemes Philologiai Közlöny 1911.

<sup>2</sup> B. Kemény Zsigmondnak *Izabella királyné és a remete* c. regénye (Egyetemes Philologiai Közlöny 1912.).

<sup>3</sup> B. Kemény Zsigmondnak *Izabella királyné és a remete* c. regénye.

és folytatta azt bécsi tartózkodása alatt is, miközben néhány részletet mutatott be az Athenæumban. Feltűnő, hogy a Papp közölte vázlat szerint a regényben milyen kevés szerep jutott a női nemnek. Izabellán kívül, akit mint történeti személyiséget mellőzni nem lehetett, Gyula anyja lett volna jelentékenyebb női alak, de ő neki is nem az élő egyénisége, hanem az emléke játszott volna bele a regény cselekvényébe. Nem annak kell-e ezt tulajdonítanunk, hogy a szerelmében ért csalódás közvetlen hatása alatt tartózkodott a női lélek rajzolásától, minek tán túlságosan sötét színezetet adtak volna subjectív érzelmei?

Kemény 1840 őszén tért vissza Erdélybe.<sup>1</sup> Ekkor új mezőt nyit meg tevékenységének. Belátta azt, amit az *Élet és ábránd*ban Pedro Giron szájával tolmácsol: «Addig meddő az élet, míg a polgári viszonyokra nincs hatásunk és magunknak másokon befolyást nem szereztünk.» Ő, aki mint Szász Károly tanítványa és barátja, az erdélyi ellenzék vezérférfiai között növekedett fel, majd iskolái végeztével először az 1834—35. országgyűlés tárgyalásait kereste fel, eddig is minden bizonnal figyelemmel kísérte az erdélyi és magyarországi közélet alakulásait. Meg volt győződve, hogy az erdélyi politika mozdulatlansága igen nagy mértékben hátráltatja a nemzeti erő fejlődését, ezért kötelességének tartotta, hogy ő is közreműködjék a haladást lehetővé tevő közviszonyok teremtésében. Így lépett a közpályára, amikor 1841 elején publicistikai munkásságot kezdett a Kolozsvárt megjelenő Erdélyi Híradóban. A Figyelmező 1840 dec. 29. (50.) számának *Literaturai mozgalmak* c. rovatában a Méhes-féle Erdélyi Híradó átalakulásával kapcsolatban azt olvassuk: «Az újdon rendezett szerkesztőség tagjai közt báró Kemény Zsigmond neveztetik, kit a mi olvasóink is ösmernek athenaeumi lelkes czikkeiből.»

A negyvenes évek elején mindenesetre némi feltűnést keltett egy arisztokrata, aki hivatásszerűen a hírlapírásra adta magát. De Kemény az ilyenféle társadalmi előítéletekkel nem sokat törődött. Azt pedig megállapíthatjuk, hogy a viszonyoknak és a saját maga természetének megfelelően helyesen választott. Ha a politikában szerephez akart jutni, valóban ez volt a tér, amelyen érvényesülhetett. Ő jól tudta, hogy külső megjelenésének bizonyos félszegei nem kedveznek a szónoki fellépésnek; tudta azt is, hogy egyébként sincs benne valami nagy szónoki készség és ha mindamellett erőszakolná a megnyilatkozásnak ezt a módját, magát a hatást kockáztatná. Azonkívül az akkori közállapotok mellett, amikor az országgyűlések és megye-

<sup>1</sup> «Ősz vala, midőn 184\*-ben a ‚Zrinyi‘ gőzösön Bécsből Buda-Pestre utaztam.» — mondja az *Élet és Ábránd* zárszavában. (Budapesti Szemle 1912. 152. köt. 115. l.)

gyűlések huzamos szünetelésekre voltak kárhozhatóak, a politikai kérdéseket a hírlapok hasábjain folytonosabban lehetett napirenden tartani vagy előkészíteni, mint szóbeli tárgyalások útján. Vagyoni viszonyai Keménynek nem igen engedték meg, hogy röpiratokban fejtsse ki felfogását, mint ahogy előkelőink közül ebben az időben többen tették. A journalistikához előképzettség igazolására, hivatalos minősítésre nem volt szüksége, másrészt meg bizott abban, hogy tanulmányai alapján egyébként is széleskörű műveltségével helyt állhat rajta, ámbar 1846 márc. 14. levelében azt mondja, hogy Bécsből lejövén rögtön a journalismusba bukott, minden előkészület nélkül. Végül ez a foglalkozás nem járt pontos szabályoktól megszabott lekötöttséggel és amit szintén alig hagyott egészen figyelmen kívül, anyagi tekintetben is számíthatott munkásságának valamelyes jutalmazására.

Az Erdélyi Híradó az erdélyi alkotmányos ellenzék organuma volt. Tulajdonosa és névleg felelős szerkesztője az átalakulás után is Méhes maradt, de ő maga nem írt bele, a szerkesztéssel nem foglalkozott, hanem azzal koronként másokat bizott meg.<sup>1</sup> Kemény előbb munkatársa volt a Híradónak, majd annak az intézése csakhamar, különösen 1842 elejétől fogva az ő és barátja, Kovács Lajos, kezébe került.<sup>2</sup> Ezalatt főképen az ő szellemi befolyása irányította a lap politikáját, az ő eszméit és elveit hirdette,<sup>3</sup> tőle származnak jórészt a vezércikkek is, a melyekben a reform felé igyekezett tolni az erdélyiek nagyon is sérelmi politikáját. A haladás szükségességének gondolatát bevinni a köztudatba, előkészíteni a reformeszmék számára a talajt a közvéleményben, melynek a hatása alatt hozzák a törvényalkotó testületek határozataikat: ebben látta ő a publicistika feladatát. De nem pusztán az erdélyi közélet kérdései foglalkoztatják. Észrevételei a codificatióról<sup>4</sup> a legfigyelemreméltóbbak közé tartoznak azok között, melyek a magyar büntetőtörvénykönyv reformálására irányuló mozgalomban elhangzottak.

Kemény a journalistikai működéssel párhuzamosan tevékeny részt vesz az ezidei politikai mozgalmakban is. A kolozsmegyei gyűléseken kísérletet tesz mint szónok, de kevés sikerrel; a párttanácskozásokon azonban jelentékeny befolyása van.<sup>5</sup> Iránya diadalmaskodik Kolozs-

<sup>1</sup> Jakab Elek: Az erdélyi hírlapirodalom története (Akad. ért. a nyelvés széptud. k. X. 9.).

<sup>2</sup> Ujabbkori Ismeretek Tára V. k.

<sup>3</sup> Országgyűlési Emlékkönyv 1866—7. Hajnik.

<sup>4</sup> E. H. 1842. 1—3. sz.

<sup>5</sup> Országgyűlési Emlékkönyv 1866—7.

megyében és ez nem marad hatás nélkül a megyegyűléseket felváltó erdélyi országgyűlésen sem.<sup>1</sup>

Ezen elfoglaltsága és meglehetősen élénk társadalmi érintkezései mellett Kemény folytatta szépirodalmi kísérleteit is. A közéleti működéssel teljesítette kötelességét a közszel szemben, de a csonka életét kiegészíteni törekvő teremtés gyönyöre leküzdhetetlen lelki szükségként követelte a költészettel való foglalkozást. Ebben az időben egész éjszakákon át ír és költ.<sup>2</sup> 1842 elejétől körülbelül másfél éven át, mialatt Kovács Lajossal együtt «kirekesztőleg» ő írta a Híradó vezércikkeit,<sup>3</sup> a hírlapszerkesztés jobban elvonta őt az irodalomtól, sőt egy időre egészen elhanyagolta azt. Ezt gyaníthatjuk a K o r t e s k e d é s következő nyilatkozatából: «Midőn a journalistika tusateréről — melynek száraz homokján, mi erdélyiek is érezzük a küzdés veritékét és az erő lankadását anélkül, hogy a pályadíjt, tudniillik a sikerrel hatás hitét ösmernők — elpazarolt elvek után visszavonulni szándékoztam, mint a régi barátoknak, kit új viszonyokért feledünk, egy pillantásban átömlő csöndes szemrehányása, vádlólag hatának kedélyemre emlékei azon óráknak, melyekben nem ösztönzött egy gondolat is, nem csábított egy vágy is a politika mozgalmas életköre felé: sőt tehetségem minden irányai azon törekvésben özpontosulának, hogy esztendőkön keresztül egyforma munkásság, folytonos észlelés, lassu, de perenyi hódítmányokért meg nem szakított alkotás közt valaha oly művel lépjek be a hon templomába, mely noha igen természetesen oltárékeség soha sem lehet, de becses az által nyerend, mert mindene az áldozónak.» Az az idő, midőn Kemény egészen a költészetnek szentelte magát, az 1838-tól 1840-ig terjedő éveket foglalja magában. Azután is szakított magának több-kevesebb időt költői kedvtelésére, de 1842 elejével megsokasodó publicistikai teendői miatt teljesen mellőznie kellett azt és «hütlenné lett», még pedig először, régi foglalkozásaihoz (Korteskedés). Ennélfogva, hogy az *Élet és ábránd* 1843 közepéig, amikor Kemény a Híradótól távozott, félig elkészülhessen, abba még 1841-ben kellett belekezdenie.

Egyes jelek arra mutatnak, hogy Kemény úgy ahogy beletörődött mostani helyzetébe. Mintha szenvedélyektől és ezeket nyomon kísérő kételyektől hányt-vetett természete valamennyire nyugtot engedett volna neki. Azt hiszem, az *Élet és ábránd*nak valószínűleg ebből az időből származó részéből vett idézetekkel jellemezhetjük Kemény

<sup>1</sup> Gyulai emlékbeszéde.

<sup>2</sup> Malom Lujza lev. Döbrenteihez 1840 okt. 21. (Irodalomtört. Közlemények 1907.)

<sup>3</sup> Szemle c. cikke E. H. 1843. 45. sz.

lelkiállapotát. [Eddigi élményeiből azt tapasztalta, hogy «az ő útjától messze vonul a szerencse», s már «kinyitotta szemét, hogy olvasson a sors könyvéből», melynek szerinte az a kiadása hiteles, aminek «a végén ez áll: A tapasztalás keresztülnézte és kiigazította». Eljutott ahhoz a bölcselethez, «mely szerint a valóságban és költészetben az utolsó rím e szóban ,lemondás' adatik meg.» Elmult az az idő, mikor Kemény elmondhatta magáról a pályakezdés lázától hevülő Camoens e szavait: «Követelésem a jövődőtől sok; kinézésem iránta kevés. Én nem alkuszom. Mit vágyam kimért, akaratom meghódítani törekszik.» «Az eszmélet azon sírásó, ki koporsót készít minden törekvésnek» és ő már sokat gondolkodott ahhoz képest, hogy törekvései megvalósulásában erősen hihetett volna. Ahogy Fernando inkább kényelemből mint életundorból öltött szórruhát, úgy őt is nem csekély mértékben a nyugalomvágy tartotta vissza a küzködéstől. Meg volt győződve, hogy túlságosan sokat nem várhat az élettől, de az élet kellemességei iránt való fogékonyságát nem veszítette el, s annak, amit nagyobb erőfeszítés nélkül kaphatott tőle, tudott és akart örvedeni.

A végzet kizavarta Keményt ebből a viszonylagos nyugalomból. A politikai viszonyok arra kényszerítették, hogy megváljék attól a hivatástól, a mellyel némi eredményt sikerült elérnie. A mint maga mondja, részint a kormány ellenszenve, részint apró ármányok kiküszöbölték a journalistikából, amidőn jócskán belegyakorolta magát és valami derekabbat adhatott volna. Publicistikai működése, minek főrésze volt abban, hogy az erdélyi politika a holtpontról kimozdult, szemét szúrta a kormánynak, miért ez arra törekedett, hogy az ő és Kovács Lajos eltávolításával a Híradó és vele a termékenyebb ellenzéki szellem, melynek a lap az ő kezükben közlönye és főtámasza volt, meggyengüljön. Az erdélyi cancellaria egy kabinetírásban kapott rendeletre 1843 elején a kormányzótól jelentést kíván a Híradó viszonyairól, különösen arról a hírről, hogy Méhes Kemény és Kovács kezére akarja játszani lapja szabadalmát.<sup>1</sup> A kormányzó megnyugtató tudósítása után további tárgyalásnak nyoma nincs, de a főkormányzók 1843 júniusában az Erdélyi Híradó jelentését terjeszti fel arról, hogy Méhes Kemény és Kovács Lajos helyett Ocsvai Ferencet, Kriza Jánost és Szabó Jánost vette maga mellé munkatársakul, a kik mind a hárman józan gondolkozásmódjukról eléggé ismeretesek. Méhes és a párt tehát nem merték Keményt és Kovácsot a kormánnyal szemben megtartani, mert mint «szeren tul ildomos emberek» a Híradót náluk «mostoha kezek közt hitték».<sup>2</sup> S. Kemény, akit a kormány haragja

<sup>1</sup> Jakab E. i. m.

<sup>2</sup> Kemény lev. Wesselényihez 1844 júl. 26. (Életrajzok 1876. 410. 1.)

el nem rettentett volna, saját pártfelei kishitúségétől és cselszövényeitől elkedvtelenítve az ügy érdekében félreállott,<sup>1</sup> és átengedte a teret azoknak, kiknek a nézete szerint az ő elvei túlzók és nem elég eszélyesek valának és a kik bizakodtak abban, hogy a Híradó az ő vezetésük alatt a helyes középuton fog haladni.

Előbbi törekvéseinek elakadása és reményeinek meghiusulása nem vették el Kemény munkakedvét. Költői művein, az átdolgozást váró Martinuzzi és a félig kész Élet és ábrándon kívül a Híradó mellett töltött évekből nagy mennyiségű politikai tárgyú kézirat maradt, s később megjelent cikkei közül sok még a Híradó számára készült.<sup>2</sup> A hirlapszerkesztés terhétől megszabadulván, először félben maradt szépirodalmi dolgozatait vette elő és pedig, amint fentidézett nyilatkozatából kitűnik, a szívesen végzett munka örömeivel. Azonban ekkor olyan tünetek merülnek fel, melyek politikai időváltozás elkövetkezésével biztatnak. «Megjelennek a királyi előadások és az általok eszközlött közlelkesülés olyakra is hatást gyakorolt, kik félrevonultságukban s a napi érdekekkel kevés viszonyban álló munkálkodásaiknál fogva a perc hatásaitól elsánczolva hívek magukat.»<sup>3</sup> Ezek közé tartozik Kemény is, s így másodszer lesz hűtlenné régi foglalkozásaihoz és fog mint «exredactor a journalismus utóbenyomásai alatt» politikai irományai kiadásába. Úgy érzi, hogy állhatatlanságát igazolnia kell: «Ki ne ösmerné emberi természetünknek ama tulajdonát, hogy megszokott foglalatosságainknál van végtére a terünek és verítékezésnek is sajátyszerű ingere?! Jól jegyzi meg a római költő, miként

«Saucius ejurat pugnam gladiator et ipse  
Immemor antiqui vulneris arma capit.»

A journalistikával szakított Kemény, erre indította nemcsak a kedvetlenség, hanem az e téren nyíló kilátások elzáródása, a sikerrel hatás hitének elvesztése is. De a publicistikával felhagyni nem akart; tudta, hogy ez a terület az, ahol a köz, a nemzet, egyszersmind tán a maga érdekét is legeredményesebben szolgálhatja. 1843 dec. 16-án Toldy Ferenzhez intézett levelében, melyben akadémiai levelező-taggá

<sup>1</sup> A június 6-iki szám előbb említett Szemle cikkében ő maga hozza a közönség tudomására az ő és Kovács Lajos megválását a laptól: «Kik az Erdélyi Híradó szerkesztőjének hirlapvezetésben másfél évig segédei voltak és e hasábkora vezércikkeket közelebbi időig kirekosztóleg csak magok adtak, ezen félév végével visszavonulni szándékozván...» a hátalévő időre új eszmék felvetésétől és vitatásától tartózkodni fognak.

<sup>2</sup> 1846 márc. 14. lev.

<sup>3</sup> Kortoskedés.



való megválasztásáért mond köszönetet,<sup>1</sup> úgy jelöli meg fellépésének okát és a K o r t e s k e d é s célzatát, hogy ő Kossuth és a magyarországi reformerek kedvenc eszméit akarja röpiratában támadni és pedig nem hiúságból, ellenzési dacból, hanem mély aggodalomból. Tehát volt bátorsága Széchenyi mellé állani akkor, midőn a Kelet Népe harcai után a politikai tényezők majdnem mind elfordultak a magyar reformmozgalmak megindítójától. A levélben lesújtó bírálatát adja a közügyek akkori irányának: «Én — mostani belátásommal — a magyar honi országgyűlést éretlen elméletek után kapkodónak és tapintat nélkülinek hiszem. Én azt hiszem, hogy Erdély apathiában sinylik; a testvérhon pedig a véleményvezetők által terhes és létkoczkázató crisis felé ragadtatik.» Meg van győződve arról, hogy a művében kifejtett nézetek helyesek, [de beismeri és ez rávall az ő rendkívüli tárgylagosságára, hogy fiatalember létére gyakran és «igen botránnyosan» tévedhet; ezért szívesen veszi a legkiméletlenebb útbaigazítást is. Mivel át van hatva a hirdetett eszmék jelentőségétől, szándékai komolyságától és nemességétől, röpirata közönbös fogadtatása rosszul esnek neki; leginkább attól tart, hogy munkáját beható taglalás nélkül általános szólammal megdicsérik és napirendre térnek fölötte. «Én óhajtanám — úgy mond — hogy tévedéseim élesen kiemeltessenek, fonák eszméim kiméletlenül megrovassanak, irányom kárhoytassék, személyem — mert különösen a politikai kérdések tisztába hozatala végett gyakran szükség személyeskedni is — megtámadtassék: szóval én azt akarom, hogy az általam megpendített kérdések vitatás alá vonassanak, ha szintén érettök írói minden becsületem és politikai hitelem áldozatul esne is.»<sup>2</sup>

Amitől Kemény félt, nem történt meg. A K o r t e s k e d é s figyelmet ébresztett. Az Akadémia még 1843 október 7-én, az első füzet megjelenése után, főképen e művéért levelezőtárgyjává választotta a szerzőt és így eddigi működéséért az elismerésnek szinte első jelében részesítette a pályája elején álló publicistát. Keménynek, amint említett köszönőlevelében kifejezi, jól esik a méltánylás és buzdítást lát benne a további munkálkodásra.

A K o r t e s k e d é s szavai nem hangzottak el hatástalanul, de a hatás elemei dissonansok voltak. A munka nemcsak érdeklődést keltett, hanem ellenkezést, sőt visszatetszést is. S ez még nem lett volna baj. Arra el volt készülve Kemény, hogy elvei és eszméi nem aratnak osztatlan

<sup>1</sup> Akadémiai Értesítő 1910.

<sup>2</sup> Felöltő, hogy mindazonáltal Toldyt kéri fel a Korteskedés megbírálására, akiről pedig tudnia kellett, hogy a politikától meglehetősen távol áll.

tetszést, sőt — mint láttuk — óhajtotta is az ellentmondást, mert ez tanusíthatta, hogy fejtegetései elevenre találtak. De az következett el, amit nem várt, amit nem kívánhatott: félreértették. Magasztalták azok, kiknek dicséretére nem vágyott, míg saját pártfelei elégedetlenek voltak vele, sőt pártja első tekintélye, Wesselényi Miklós, épen teljesen elítélően nyilatkozott róla. Különösen az ő rosszalása indította Keményt arra, hogy munkája további folytatásával felhagyjon.

A K o r t e s k e d é s tehát ismét csalódást hozott Keménynek. A röp-irat sorsa azzal a tanulsággal szolgált neki, hogy ha meggyőződéséhez hű akar maradni, szembe kell szállnia a közvéleménnyel. Erre pedig nem sok kedvet érzett magában. Hisz ott volt előtte Széchenyi példája, akit szintén félreértettek, s emiatt hordania kellett a népszerűtlenség töviskoszoruját, azzal a tudattal, hogy a közvéleményre hatni és azt megfordítani nem képes. S ő a kezdő publicista, több reménnyel vállalkozhatott volna erre? Hogy pedig a sikerre való minden kilátás nélkül ellenszegüljön, az nem felelt meg az ő politikai opportunizmusának. A K o r t e s k e d é s n e k — amint hallottuk — nem hiúság és ellenzési vágy adott létet, hanem aggodalom. És miután Kemény észrevette, hogy a jelen körülmények között úgy sem használhat, sőt makacssága még jobban elmérgesíthetné a nemzet testében lappangó kóros állapotot, elhallgatott. Nem tagadta meg önmagát: az, aki sohasem volt a népszerűség embere, nem kereshette az érvényesülést, amikor ez meghajlást követelt a közvélemény előtt.

PAIS DEZSŐ.